

آیین مقتل خوانی دهه اول محرم در شوشتر

میلاد خیاط^۱

مسعود ولی عرب^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۵

چکیده

مقتل خوانی از دیرباز از مهم‌ترین جلوه‌های بیان مصائب جانسوز واقعه کربلا بوده است. روایت واقعه کربلا با هدف زنده نگاه داشتن اهداف متعالی قیام امام حسین علیه السلام علیه جور و ستم سالیان متمادی، توسط شیعیان در مناطق گوناگون ایران انجام می‌شده است. برای نمونه در مسجد آل طیب شهر شوشتر مقتل خوانی از دیرباز تا کنون پابرجا است. سبک مقتل خوانی خاص شوشتر، احتمالاً اولین بار توسط آیت الله آقا سید محمد مهدی آل طیب رواج یافته و هر ساله در دوازده شب اول ماه محرم برگزار می‌شود. این سبک به مسجد آل طیب اعتبار ویژه‌ای بخشیده و آن را به گفته اهل فن «پایتخت مقتل خوانی خوزستان» قرار داده است. این مراسم از سوی اهالی شوشتر و

۱. مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر و سما، پژوهشگر فرهنگ محلی شوشتر. m.khayat@yahoo.com

۲. دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، پژوهشگر تاریخ محلی شوشتر. masoudvaliarab1397@gmail.com

شهرهای اطراف چندان مورد استقبال قرار می‌گیرد که مساجد، حسینیه‌ها، منازل، کوچه‌ها و خیابان‌های اطراف مسجد سرشار از جمعیت می‌شود. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی در پی بازنمایی و معرفی آیین مقتل خوانی سنتی شهر شوشتر به کمک منابع کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی است.

کلیدواژه‌ها: امام حسین علیه السلام، تعزیه، شوشتر، مسجد آل طیب، مقتل خوانی.

مقدمه

شهرستان شوشتر در شمال استان خوزستان و در جنوب غربی کشور ایران قرار دارد. جمعیت شوشتر بر اساس سرشماری ۱۳۸۵ ش، ۱۸۵ ۶۲۴ نفر بوده است و پنجاه و هفتمین شهر از نظر جمعیت در کشور و در استان خوزستان چهارمین شهر بزرگ از نظر جمعیت محسوب می‌شود. از نظر طبیعی دامنه پایانی کوه‌های زاگرس، مرز شرقی آن و رودخانه دز مرز غربی این شهرستان را تشکیل می‌دهد. شهرستان شوشتر دارای بخش‌های مرکزی به مرکزیت شوشتر و شادروان به مرکزیت (شُعیبیه) گُوریه^۱ «بروزن حُوریه» است. شوشتر با شهرستان‌های اهواز، دزفول، مسجدسلیمان، شوش و گتوند هم مرز است (بیات، ۱۳۸۳: ۲۶۱-۲۵۹؛ خیاط و عقیفی، ۱۳۹۵: ۵).

شوشتر در ادوار تاریخی به عنوان کرسی یا جامع خوزستان یا مرکز این ایالت به شمار می‌آمده است. در اواخر دوره ساسانی، هرمزان حاکم شوشتر شد و با استفاده از موقعیت ویژه این شهر تسلط و نظارت خویش را بر سایر شهرهای ایالت خوزستان گسترش داد. با ورود تازیان مسلمان به ایران، شوشتریکی از شهرهایی بود که در برابر یورش تازیان مقاومت کرد. در صدر اسلام، شوشتر شامل مناطقی همچون گتوند، عقیلی^۲، دشت بزرگ، هفت شهیدون، و جلیعه (روستقباد، رستم کواد)، تا نزدیکی‌های سیا منصور و شاه‌آباد در نزدیکی دزفول ادامه داشته است و حتی در دوره صفویه بنا بر اسناد به جا

1. Goreye.
2. Agheli.

مانده از خاندان گرجی تبار و اخوشتی خان که حاکمان شوشتر در سال‌های ۱۰۴۲- ۱۱۶۷ ق بوده‌اند، اشاره به این دارد که املاک و زمین‌های بسیار زیادی در مناطق فتح آباد، نجف آباد، شاه آباد و حتی شمس آباد تحت اختیار حاکم شوشتر بوده است. شوشتر مرکزیت خود را در خوزستان تا اواخر قاجار حفظ کرد. بناهای تاریخی این شهر از جمله بازار قیصریه در سال ۱۳۲۹ ش توسط شهرداری تخریب شد. قلعه سلاسل نیز بر اثر زلزله و سیلاب در سال‌های ۱۳۴۲، ۱۳۴۷، ۱۳۵۷ ش تخریب شد. در سال‌های جنگ تحمیلی نیز شوشتر آسیب‌های فراوانی دید به طوری که رونق گذشته خود را از دست داد. افزون بر این مقاله، نویسندگان در شماره‌های ۴۷ و ۴۸ فصلنامه آفاق در علوم انسانی، مقالاتی درباره آیین‌های سنتی شوشتر در محرم به چاپ رسانیده‌اند.^۱

بافت جمعیتی شهرستان شوشتر

بافت جمعیتی این شهرستان، شامل شوشتری‌ها در بخش مرکزی و اصلی، بختیاری‌ها در منطقه صاحب الزمان و بلیتی و عرب‌ها در شهرک اندیشه و علم الهداء است. روستاهای اطراف شوشتر، مانند عرب حسن و عرب اسد و زه‌آباد و بند قیر بیشتر عرب نشین هستند و روستاهای سردارآباد، مهدی آباد، لُنْگَر، تَبْتِی، قلعه خان، شلیلی بزرگ و کوچک بیشتر بختیاری نشین هستند. روستاییان شوشتر چون با شهر شوشتر مراد دارند، گویش شوشتری را متوجه می‌شوند و تا حدودی می‌توانند صحبت کنند. در شوشتر گروهی وجود دارند که طریفی هستند، یعنی اصالتاً عرب بوده‌اند اما اکنون به گویش شوشتری صحبت می‌کنند و عموماً زبان عربی را فراموش کرده‌اند و بیشتر آنها، در

۱. افزون بر این به نظر می‌رسد که موارد ذیل نیز برای پژوهش‌های بعدی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد: جلوگیری از ورود بدعت‌ها، مثل سبک‌های جدید مداحی، سینه زنی و آیین‌های خرافی جدید؛ معرفی بیشتر این مراسم به شیوه سنتی در رسانه‌های اجتماعی؛ تهیه و تولید فیلم‌های مستند و قابل عرضه در رسانه ملی و بین‌المللی جهت آشنایی و معرفی بهتر این فرهنگ عاشورایی کهن؛ تشویق و حمایت از بانیان این مراسم؛ نوشتن کتاب مقتل خوانی توسط بانیان این مراسم و حمایت ادارات مربوطه از این کتاب؛ نوشتن کتاب و مقالات ویژه با موضوعیت فرهنگ عاشورایی سنتی در شوشتر؛ مکتوب کردن و نوشتن کتاب مداحی و اشعار سنتی.

تولید لبنیات مشغول فعالیت هستند. مردم شوسترمانند سایر مردم شهرهای تاریخی افرادی قانع، بردبار، زحمتکش، متعصب در دین و مذهب و پایبند به رسوم و آداب موروثی هستند (نیرومند، ۱۳۸۴: ۳۲). با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته حداقل این مراسم تا اواخر دوره قاجار برگزار می‌شد. سپس از سال ۱۳۴۵ ق/ ۱۳۰۵ ش با تأیید برخی از علما به صورت فعلی برگزار می‌شود.

در مراسم مقتل خوانی مسجد آل طیب سنت‌های خاص عزاداری مردم شوستر مربوط به چند صد سال پیش نیز اجرا می‌شود که در هیچ جای دیگری جز این مسجد برگزار نمی‌شود. از اواخر دوره قاجار تا کنون، تنها در ۴ سال، به دلیل ممنوعیت برگزاری مراسمات مذهبی در دوره پهلوی اول این مراسم ممنوع شد.

معنای مقتل

مقتل [مَ ت] (ع آ) جای کشتن و زمینی که در آنجا کسی کشته شده باشد (لغت نامه دهخدا، ذیل واژه). اما در اصطلاح مقتل در مورد کتاب‌هایی به کار می‌رود که یک حادثه خونین را شرح دهند و منجر به قتل شخصیتی بزرگ شده باشد، کاری که قبلاً به جای مداحی انجام می‌شد.

پس از واقعه جانگداز عاشورا در سال ۶۱ هجری، اولین گزارش‌ها را شاهدان عینی واقعه یعنی خانواده امام حسین علیه السلام به ویژه زینب کبری علیها السلام و امام سجاد علیه السلام به تاریخ ارائه کردند. بعدها این گزارش‌ها مقتل خوانده شد. ارزش و اعتبار گریه بر امام حسین علیه السلام از جمله فضیلت‌های برجسته‌ای است که ائمه علیهم السلام و عالمان شیعی بر آن تأکید کرده‌اند، به گونه‌ای که امام صادق علیه السلام در این ارتباط می‌فرماید: «به راستی کسی را که برای حسین علیه السلام گریه می‌کند، او می‌بیند و از روی رحمت و دلسوزی برایش طلب آمرزش می‌کند» (پیشوایی، ۱۳۸۵: ۲۰۳/۱). به این اعتبار هر نوع مراسم با هدف زنده نگاه داشتن قیام امام حسین علیه السلام مورد استقبال عموم مردم واقع می‌شده است. مقاتل بسیاری وجود دارد اما مقتل خوانی مسجد آل طیب شوستر در هیچ جای ایران با این سبک و سیاق انجام نمی‌گیرد.

از مراسمات مذهبی شیعیان، ذکر مصائب اهل بیت علیهم السلام خصوصاً واقعه دشت کربلا است که در اصطلاح به آن مقتل خوانی می‌گویند. تاریخ دقیقی از برگزاری مراسمات مذهبی در ایران وجود ندارد ولی می‌توان گفت از زمانی که تشیع در بین مردم رواج پیدا کرد، این مراسمات نیز رایج شد. در کتاب تشیع در بختیاری به نقل از *مجالس المومنین* نوشته شده است که بخشی از مردم شوشتر مذهب تشیع داشته‌اند ولی با خلیفه شدن سلطان محسن بن سید محمد در دوران مشعشعیان بقیه مناطق شوشتر نیز به مذهب تشیع گرایش پیدا کردند و همچنین با ورود امیر نجم الدین محمود به شوشتر، سادات و علما شوشتر بیش از پیش به تبلیغ مذهب تشیع در مناطق اطراف پرداختند (علیزاده، ۱۳۸۸: ۲۱۴-۲۰۵). یکی از عوامل اصلی رواج تشیع در بین مردم بختیاری در دوران حکومت صفوی در قرن نهم و روحانیت بوده‌اند (همان، ۲۰۹).

آیت الله العظمی آقا سید مهدی آل طیب رحمته الله

عالم بزرگوار مرحوم آقا سید محمد مهدی آل طیب، ابن سید محمد تقی، ابن سید جعفر، ابن سید حسین، ابن سید طیب، ابن سید محمد، ابن سید نورالدین، ابن العالمه السید نعمت الله جزایری «اعلی الله مقامهم» از علمای محترم و طراز اول شوشتر و از رجال برجسته علمی و صاحب فتوا و رساله بوده است.

وی در سال ۱۳۱۱ق در شوشتر متولد شد. پس از طی دروس مقدماتی سال‌ها از محضر جمعی از علمای اعلام شوشتر مانند آیت الله سید علی اصغر حکیم و عمو معظمشان آقا سید بزرگ آل طیب و مرحوم آیت الله حاج شیخ محمد کاظم حفید، مرحوم حاج شیخ جعفر شوشتری و مرحوم آیت الله حاج شیخ محمدرضا دزفولی بهره‌مند گردید و سپس رهسپار حوزه نجف اشرف شد و سال‌ها از محضر اساتید بزرگ آن حوزه مانند آقا ضیاء الدین عراقی و سید ابوالحسن اصفهانی بهره‌فراوان برد و به مقام رفیع اجتهاد نائل آمد و از اساتید معظم خود و از حاج شیخ محمدرضا دزفولی اجازه اجتهاد دریافت کرد و پس از مراجعت از نجف اشرف در شوشتر سکونت گزید و تا آخر عمر به اقامه جماعت مشغول و مرجع امور شرعیه مردم بود تا اینکه در سال ۱۳۶۳ق چشم از جهان فرو بست.

آرامگاه وی در شوشتر است (معمدی کاشانی، ۱۳۷۸: ۲/ ۴۵۵). آن فقیه سعید در تقوی، ورع و زهد جدیتی کامل داشت و در فن موعظه و خطابه یدی طولاً و مؤید من عندالله بود و دارای بیانی نافذ و موقر در دل‌ها بود (رازی، ۱۳۵۳: ۵/ ۴۱۴).

مجلس روضه خوانی آیت الله آل طیب شوشتری در دهه عاشورا

مرحوم آیت الله سید محمد مهدی آل طیب شوشتری که از بزرگان علمای شوشتر و بیت آل طیب بودند، همه ساله مجلس روضه خوانی مفصلی را برای تجدید اقامه عزاداری اباعبدالله الحسین علیه السلام در لیالی عاشورا در مسجدشان معروف به مسجد آل طیب برپا می‌کردند که بسیار معروف و مورد توجه مردم شهر بود و از طبقات مختلف، خاصه اهل علم و فضیلت در آن شرکت می‌کردند و خودشان نیز منبر می‌رفتند و بعد از موعظه و ارشاد حاضرین به ذکر مصیبت خوانی^۱ می‌پرداختند (معمدی کاشانی، ۱۳۷۸: ۲/ ۴۵۵).

سید مهدی آل طیب شوشتری با توجه به دست نویس‌های آیت الله حاج سید محمد کاظم آل طیب و برادرشان حجت الاسلام والمسلمین سید مرتضی آل طیب که در بیش از ۳۰ سال پیش نوشته شده‌اند از بیش از ۱۲۰ منبع اصلی (مانند قرآن کریم، نهج البلاغه، امالی صدوق، تاریخ طبری، ارشاد شیخ مفید، لهوف سید بن طاووس، مقتل ابی مخنف، کامل الزیارات، خصائص الحسینیه شیخ جعفر شیخ شوشتری، اصول کافی، مقاتل الطالبیین، ابصار العین محمد سماوی و مانند اینها) استفاده کردند که در نوع خود بی‌نظیر بوده است.

امام خمینی علیه السلام، بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران زمانی که در نجف اشرف تبعید بودند، مرحوم حاج رجب بیدار بخت^۲ خدمت ایشان شرفیاب می‌شدند. ایشان از احوالات آیت الله آل طیب، برگزاری مراسمات مذهبی در مسجد آل طیب (خصوصاً مقتل خوانی)، همچنین احوالات علامه کبیر حاج شیخ محمد تقی شیخ شوشتری و

۱. این مصیبت خوانی به شکل مقتل خوانی انجام می‌شد.

۲. ایشان یکی از بزرگان شوشتر بودند.

اوضاع احوال مردم انقلابی شوشتر را جویا می‌شدند.^۱ مرحوم حاج سید عبدالله شیرازی با گوش دادن به یکی از منبرهای مقتل خوانی مسجد آل طیب شوشتر چنین فرمودند: گمان نمی‌کنم در هیچ جای عالم به این شکل مقتل خوانی کنند.

مقتل خوانی مسجد آل طیب از اواخر دوره قاجار (بیش از ۱۰۰ سال) سابقه دارد اما تاریخ دقیقی از مقتل خوانی در این مکان تاریخی وجود ندارد و فقط از سال ۱۳۱۸ تا ۱۳۲۲ به دلیل ممنوعیت برگزاری مراسمات مذهبی تعطیل شد. ایشان در اوایل ممنوعیت در زمان رضا شاه پهلوی، منبر نمی‌رفتند و روی سجاده به مقتل خوانی پرداختند و بعد با توجه به فشارهای رژیم به طور کامل مقتل خوانی را تعطیل کردند.^۲ نقل است در اوایل ممنوعیت مقتل خوانی در مسجد آل طیب در دوره رضا شاه پهلوی از طرف ژاندارمری دو مأمور برای جلوگیری از برپایی مقتل خوانی به مسجد آل طیب فرستاده شد. وقتی آیت الله آل طیب علیه السلام نمازشان تمام شد بر روی سجاده روبروی مردم نشستند و مقتل خوانی کردند. این دو مأمور بر روی زمین نشستند و چنان اشک ریختند که توان انجام فرمان حکومت یعنی تعطیلی مراسم را نداشتند.^۳ معتمدی کاشانی (۱۳۷۸: ۲/ ۴۶۰) در کتاب خود می‌نویسد: پس از ممانعت پهلوی اول، بسیاری از مراسم عزاداری رایج در کشور متروک شده و از بین رفت.

مقتل خوانی مسجد آل طیب توسط مرحوم آیت الله سید محمد مهدی آل طیب شوشتری پایه‌گذاری شد و بعد از رحلت ایشان برادرشان مرحوم آیت الله سید عبدالاسلام آل طیب شوشتری به مدت ۴۳ سال منبر می‌رفتند و مقتل خوانی می‌کردند. بیانات، نصایح و مواعظ منبری ایشان دلنشین و جالب قلوب مستمعین است و در ماه رمضان و ایام عاشورا مسجد ایشان با آن وسعت بسیار، تکمیل می‌شود و هزاران نفر در خارج و

۱. ممکن است توسط یکی از مردم شوشتر نوار کاست یکی از منابر مسجد آل طیب به حضرت امام خمینی علیه السلام در نجف اشرف تقدیم شده باشد یا ایشان از رادیو صدای مقتل خوانی مسجد آل طیب را شنیده باشند.

۲. مصاحبه با آیت الله آل طیب.

۳. مصاحبه با حاج تقی سیف یاسین از پیرغلامان شوشتر که خود در آن شب در مسجد آل طیب بودند این مصاحبه در سال ۱۳۹۵ صورت گرفت.

اطراف مسجد از اهالی شهر و اطراف آن برای استفاده حاضر می‌شوند و صدای ضجه و ناله از مردم بلند می‌شود. از این جهت بسیار کم نظیر است و منابر مرحوم حاج شیخ جعفر شوشتری را مجسم می‌کند. مکاشفات و منامات عجیب و غریبی برای ایشان و منابرشان دیده شده است (شریف رازی، ۱۳۵۳: ۵/ ۴۱۵) بعد از رحلت آیت الله سید عبدالاسلام آل طیب شوشتری نیز فرزندشان آیت الله حاج سید محمد کاظم آل طیب شوشتری به مدت ۳۶ سال است که مقتل خوانی می‌کنند.

نقل است شخصی به نام شیخ محمد جعفر دانشمند معروف به شیخ فرزانه از منبری‌های بسیار متبحر شوشتر بوده‌اند و از لحاظ فن موعظه و خطابه یدی طولاً و همچنین از لحاظ زیبایی صوت در حد بالائی بوده‌اند. به طوری که می‌گویند بیست و چهار مقوم (مقام) شوشتری را مسلط بوده‌است. ایشان حضرت فاطمه علیها السلام را به خواب می‌بیند که گفتند من از این مسجد راضی و خوشحال هستم و مرتب به این مسجد سر می‌زنم و در مراسم عزاداری فرزندم حسین حاضر می‌شوم. ایشان بعد از این خواب جریان را برای مرحوم عباس خیبر که پدر حاج محمد باقر خیبر، از زحمت‌کشان و مریدان این مسجد، در میان می‌گذارد و ایشان هم تصمیم می‌گیرند به خاطر اینکه اسم حضرت فاطمه علیها السلام بر روی این مسجد بماند، هادی سنگتراش سنگی با عنوان «هذا مسجد الفاطمیه» را بتراشد. این سنگ همچنان در حیاط مسجد موجود است (چراغچی، ۱۳۸۴: ۵۲).

مقتل خوانی سیدالشهداء علیه السلام به این سبک و سیاق در مسجد آل طیب شوشتر از اواخر دوره قاجار توسط سید محمد مهدی آل طیب و قبل از تعطیلی مجالس روضه توسط خاندان پهلوی، برپا گردید که تا کنون که حدوداً ۹۵ سال از آن تاریخ می‌گذرد و نسل به نسل این روضه خوانی توسط خاندان آل طیب برگزار می‌گردد. این مجلس مشتمل بر ۱۲ شب روضه خوانی سیدالشهداء علیه السلام است که هر منبر در هر شب در رابطه به موضوعی در باب واقعه کربلا است. در قدیم مقتل خوانی مسجد حضرت آیت الله آل طیب ۱۴ شب بوده که امروزه در ۱۲ شب برگزار می‌شود.

بعد از آقا سید محمد مهدی، برادر ایشان آقا سید عبدالسلام آل طیب عهده‌دار این

امانت شد که ۴۳ سال منبر و عظ ایشان یعنی تا زمان وفاتشان ادامه داشت. در حال حاضر نیز آقا سید کاظم آل طیب فرزند ایشان ادامه دهنده این روضه است. به نقل از سید کاظم آل طیب (آقا سید محمد مهدی)، آوای بلند و رسایی داشت و بُرد صدای ایشان بسیار زیاد بود، به گونه‌ای که بدون بلندگو صدای ایشان تا فواصل بسیار دور به گوش می‌رسید. بنا به گفته مرحوم عباس خیبر از خدام و سقایان مسجد که شب‌ها برای آوردن آب برای مستمعین روضه به رودخانه در نزدیکی قصاب خانه می‌رفت، صدای ایشان تا آنجا به گوش می‌رسید. بنا به تحقیقات صورت گرفته تا کنون با این سبک و سیاق مراسم مقتل خوانی امام حسین علیه السلام در جایی دیده نشده است، بنا به گفته آیت الله سید محمد کاظم آل طیب نوارهایی از مجلس آیت الله آقا سید عبدالسلام توسط یک روحانی به نام حجت الاسلام رفیعی، که مشهدی بوده و به شوشتر رفت و آمد داشتند، به مشهد نزد آیت الله العظمی حاج سید عبدالله شیرازی^۱ برده شد و ایشان پس از استماع فرمودند تا کنون هیچ مجلس روضه خوانی با این سبک در جهان سراغ ندارم.

افرادی نظیر حاج جواد روشنا (شاعر)، مرحوم آب آب، مرحوم صباغ، مرحوم حاج محمدرضا مؤمن زاده، مرحوم حاج باقر سیار معروف به عبادوز یا چوقا دوز، حاج علی آبیدی مشهور به شاطر علی و در حال حاضر نیز حاج محمد ثمری و حاج عبدالکریم معینی از شعرا و مداحان مشغول به خدمت در این مجلس بودند. از خدام مجلس نیز می‌توان به مرحوم مشهدی عباس خیبر اشاره کرد که سپس فرزند ایشان مرحوم حاج محمد باقر خیبر عهده‌دار آن شد. بعد از وفاتشان چون فرزند پسر نداشتند، دامادهايشان وظیفه خدمت دهی به مجلس را بر عهده گرفتند. لازم به توضیح است با توجه به علاقه و اعتماد مردم شوشتر به بانیان این مسجد، در زمان جنگ تحمیلی مسجد آل طیب، پایگاه اصلی جمع‌آوری کمک‌های مردمی و طبخ غذا برای رزمندگان بود تا حدی که شهید چمران شخصاً از حاج باقر خیبر که در آن زمان مسئولیت پایگاه کمک‌های مردمی را بر عهده داشتند، تقدیر کردند.

۱. از مراجع تقلید وقت بوده و در سال ۱۳۶۳ در حدود ۹۰ سالگی رحلت کردند.

عناوین منبرهای دوازده گانه

- شب اول:** در فضیلت ایمان و نیز درباره بیعت گرفتن یزید از امام حسین علیه السلام.
- شب دوم:** گرفتاری اولیای خدا در رأس آن پیغمبران خدا، حوادث و مصائبی که برای امام حسین علیه السلام پیش آمده است.
- شب سوم:** حرکت امام حسین علیه السلام از مکه به کوفه و در نهایت کربلا.
- شب چهارم:** فضیلت و اجر گریه از خوف و ترس خدا برای آخرت و فضیلت گریه برای امام حسین علیه السلام که از فضیلت گریه از خوف خدا بیشتر است با استناد به آیات، روایات و احادیث.
- شب پنجم:** در خصوص اصحاب امام حسین علیه السلام: حبیب بن مظاهر، هلال بن نافع و حُر شهید ریاحی.
- شب ششم:** قضیه حضرت مسلم به عنوان نایب امام علیه السلام در کوفه (از زمان دعوت امام علیه السلام تا شهادت).
- شب هفتم:** یتیم نوازی و اکرام یتیمان و چگونگی شهادت حضرت قاسم علیه السلام.
- شب هشتم:** اجر سقایت و آب دادن و چگونگی شهادت حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام.
- شب نهم:** انواع صبر، صبر بر مصیبت، صبر بر معصیت، صبر بر طاعت و چگونگی شهادت حضرت علی اکبر علیه السلام.
- شب دهم:** مقتل خوانی شهادت حضرت علی اصغر علیه السلام و شهادت امام حسین علیه السلام.
- شب یازدهم:** عدل و ظلم، اینکه نیکی و احسان چه اجرهایی دارد و ظلم و مجازات های آن و مقداری از انواع و اقسام ظلم هایی که یزید بعد از شهادت پراهل بیت علیهم السلام او روا داشتند (شام غریبان).
- شب دوازدهم:** دفن شهدا و وجود حضرت زین العابدین علیه السلام که از کوفه به کربلا برای دفن شهدا می آید.^۱

۱. مصاحبه با آیت الله آل طیب.

شب سیزدهم و چهاردهم: در باب امر به معروف و نهی از منکر که امروزه دیگر برگزار نمی‌شود.

بعد از مجلس وعظ، دسته جات سینه‌زنی و زنجیرزنی به مسجد آمده و تا پاسی از شب مراسم عزاداری ادامه دارد. خاصه در شب عاشورا، که در حال مصیبت خواندن برپا ایستاده و عمامه از سر برداشته و به نحو بسیار محزون و مُبکی مصیبت خوانی می‌کردند و دست‌های خود را بر سر زده و می‌گریستند و موجی از حزن و گریه در دل‌های حاضرین به وجود می‌آوردند به طوری که صدای گریه و شیون مرد و زن به آسمان بلند می‌شد و عده‌ای از فرط گریه غش می‌کردند. پس از خاتمۀ منبر، آقایان اهل علم به ویژه از بیت آل طیب و دیگر حاضرین در مجلس به سینه‌زنی و نوحه خوانی می‌پرداختند (معمدی کاشانی، ۱۳۷۸: ۲/۴۵۶).

متن سخنرانی

سخنرانی در هر شب دارای سه بخش؛ حمد و ثنا، مقدمه منبر و مقتل خوانی و روضه است.

حمد و ثنا: به زبان عربی به همراه ترجمه و متناسب با فضای محرم و توسل به امام حسین علیه السلام است.

مقدمه منبر: این مقدمه معمولاً حالت وعظ و ارشاد داشته و برپایه آیات شریفه قرآن و روایات رسیده از معصومین به ویژه *نهج البلاغه* است و رابطه مستقیمی با روضه و مقتل خوانی همان شب دارد.

روضه و مقتل خوانی: این مقتل خوانی به صورت مفصل بوده و از کتب مقاتل متقدم استخراج شده است.

متن و محتوای سخنرانی هر سال ثابت است. لکن جذابیت و معنویت ذاتی کلمات و موضوعات حالت ملال آور نداشته و مستمعین تلاش می‌کنند برخی جملات را همراه واعظ محترم تکرار و مرور نمایند. با اینکه این متن و مقتل خوانی از اواخر دوره قاجار تا کنون تکرار می‌شود، آنچنان دلنواز با همان سبک و سیاق قدیمی صورت می‌گیرد که

گویی بار اول است که مستمعین آن را شنیده‌اند. متن سخنرانی و همچنین وعظ، حالت گفتاری و محاوره‌ای ندارد و به نوعی مسجع است و از سبک کتب پیشینیان بهره برده شده است. در بخش روضه و مقتل خوانی کلماتی استخدام شده که بار معنایی سوگ و حزن را به خوبی حمل می‌کنند.

متن با حالت مسجع

در بخش روضه و مقتل، بُعد حماسی، دلآوری، ایثار، شهادت و شجاعت شهدای دشت کربلا بسیار مورد توجه است. ابتدا به بُعد حماسی واقعه پرداخته و آنگاه تراژدی واقعه به بهترین نحو بازگو می‌شود.

متن با حالت حماسی

تصویرسازی صحنه‌های پیکار شهدای کربلا به شکلی است که شنونده احساس شوق و شعف می‌کند، جملاتی که در این بخش مورد استفاده قرار می‌گیرد در نوع خود، قتال و جنگی شجاعانه را ترسیم می‌کند و بسیار منحصر به فرد است.

متن تصویر سازی نبرد شهدای دشت کربلا

در این ۱۲ شب حوادث بنیادی نهضت عاشورا به صورت سلسله وار و توصیفی بیان شده به گونه‌ای که شنونده دید جامعی نسبت به رخداد های کربلا به دست می‌آورد. متن مقتل خوانی با انواع تکنیک‌های موسیقی خوانده می‌شود. حالاتی چون هدی خوانی، سبک‌های گفتاری پهلوی، مویه کردن^۱ هنگام روضه خوانی تأثیر شگرفی در ارتقاء مصیبت و حالت روحانی شنونده دارد.

ارتباط خاندان آل طیب و ارادت ایشان به دستگاه سیدالشهداء علیه السلام موجب شده که عامه جامعه خصوصاً مردم قدیمی شوشتر این بیت شریف را، حسینی بخوانند و لذا تأثیر کلام و صدای ایشان در شنونده به صورت خاصی قابل توجه است. تأکید بر بیان

۱. پیمانندن صدا در گلو و دهان همراه حزن.

رجزهای شهدا، شجاعت و روحیه ظلم ستیزی ایشان به ویژه رجزهای شب عاشورا از زبان سیدالشهداء علیه السلام فضای معنوی خاصی را نمایان می‌کند.

غنی‌ترین شب مقتل خوانی مسجد آل طیب، شب عاشورا است که سرشار از نکات لطیف است. از جمله ویژگی‌های مقتل خوانی آن شب می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

شب عاشورا در کربلا و گفتگوی سیدالشهداء علیه السلام و حضرت زینب علیها السلام.

صبح عاشورا و رویارویی موعظه آن حضرت با لشکر دشمن و ظهور معجزاتی از سید الشهداء علیه السلام.

لحظه شهادت حضرت علی اصغر علیه السلام.

لحظات وداع حضرت با اهل حرم.

لحظه وداع حضرت با دخترش سکینه علیها السلام و خواهرش زینب علیها السلام.

ترسیم قتال و بروز شهامت امام علیه السلام در صحنه نبرد.

لحظه شهادت جانسوزانه عبدالله بن الحسن علیه السلام، فرزند امام حسن مجتبی علیه السلام.

لحظه شهادت عارفانه امام علیه السلام در سجده و دگرگونی اوضاع عالم.

این مراسم بخشی از اعتقادات مذهبی، فرهنگی مردم را در برمی‌گیرد که با توجه به ارادت خالصانه مردم این دیار به اهل بیت علیهم السلام تمامی زندگی مردم را، تحت شعاع قرار می‌دهد. به گونه‌ای که مردم با خلوص نیت و تمامی جان و مال خود به استقبال و پیشواز سوگواری اباعبدالله حسین علیه السلام و یارانش می‌روند. این مسئله ریشه در اعتقادات مردم منطقه و ارادت ایشان به سیدالشهداء علیه السلام و سادات آل طیب به عنوان وارثان اهل بیت علیهم السلام است.

نتیجه

این نوع مقتل خوانی به شیوه سنتی منحصر به این مسجد بوده و به صورت موروثی، نسل به نسل واعظین و خدام آن به سیدالشهداء علیه السلام اظهار ارادت می‌کنند. در این مراسم سخنرانی، سقایی، خدمت رسانی، مداحی و نظایر اینها رنگ و بوی کاملاً سنتی دارد. همراهی، اتحاد و همدلی مردم به واسطه اعتقادات مذهبی شان به گونه‌ای است که در

این مسجد و جهت این امر، خیل عظیمی از مردم شوشتر و حومه آن برای پاسداشت و جهت عزای امام حسین علیه السلام و گوش دادن به مقتل خوانی گرد هم می‌آیند و هردسته، گروه و یا فردی به نحوی سعی در نشان دادن ارادات خود به اهل بیت علیهم السلام و امام حسین علیه السلام دارد. به صورتی که مردم به صورت کاملاً خودجوش مواکب کوچکی برای پخش نذری، آب، شربت، چای و مانند اینها برپا می‌کنند. با توجه به برگزاری مراسم به صورت کاملاً سنتی تا کنون بدعت‌های جدید وارد این مراسم نشده است. اما بعضی از مراسمات خاص این مسجد در خطر فراموشی قرار دارند. همه ساله توسط هیئت امناء مسجد آل طیب و هیئت‌های مذهبی، برنامه‌ریزی مفصلی برای برگزاری هر چه بهتر این برنامه انجام می‌گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- بیات، عزیزالله (۱۳۸۳)، کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، تهران، امیرکبیر.
- پیشوایی، مهدی (۱۳۸۵)، مقتل جامع سیدالشهداء، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته.
- چراغچی، علیرضا (۱۳۸۴)، خورشید پنهان سید صالح، بی جا، بی نا.
- خیاط، میلاد و محمد ابراهیم عقیفی (۱۳۹۵)، مدل‌سازی توسعه شهری با استفاده از سنجش از دور و GIS، تهران، ماهواره.
- خیاط، میلاد و مسعود ولی عرب (۱۳۹۹)، «آیین‌های سنتی محرم»، س ۴، ش ۴۷، اندیمشک، فصلنامه آفاق در علوم انسانی.
- _____ (۱۴۰۰)، «آیین‌های سنتی محرم»، بخش دوم، س ۵، ش ۴۸، اندیمشک، فصلنامه آفاق در علوم انسانی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۳)، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران و موسسه لغت نامه دهخدا.
- شریف رازی، محمد (۱۳۵۳). گنجینه دانشمندان، بی جا، بی نا.
- علیزاده گل سفیدی، مصطفی (۱۳۸۸)، تشیع در بختیاری، تهران، سرو چمان.
- مصاحبه با آیت الله سید محمد کاظم آل طیب در سال ۱۳۹۷ شمسی، مسجد آل طیب شوشتر.
- معتمدی کاشانی، حسین (۱۳۷۸)، عزاداری سنتی شیعیان، قم، عصر ظهور.
- نیرومند، محمد باقر (۱۳۸۴)، یادى از شوشتر، تهران، انجمن مفاخر فرهنگی.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی